

VAZ, VAZOVI I VAIZI U BOSNI I HERCEGOVINI

„I neka među vama bude onih koji će na dobro pozivati i tražiti da se čini dobro, a od zla odvrćati, oni će šta žele postići“¹⁾ - riječi su Svemogućeg Stvoritelja Allaha, dž.š., upućene vjernicima. Držeći se ovog i drugih kur'anskih ajeta i hadisâ Muhameda a.s., muslimani su od doba Muhameda a.s., pa do danas nastojali udovoljiti zapovijedi Božijoj. Jedan od vidova udovoljavanja navedenoj zapovijedi jest i održavanje vazova, to jest savjetovanja, objašnjavanja vjerskih istina, upozoravanja na posljedice nepridržavanja i kršenja vjerskih propisa i dužnosti. Uz izraz vaz često se spominje i izraz iršad, koji ima slično značenje kao i riječ vaz. (Vaz znači savjet, spominjanje, a iršad znači upućivanje na pravi put i ustrajnost na pravom putu). Prvi vaiz u islamu bio je sâm Vjerovijesnik Muhamed a.s. On je objašnjavao pojedine vjerske naredbe i zabrane. Nastojao je naročito odgojiti sljedbenike islama u moralnom pogledu. Dobro je poznata njegova izreka (hadis): „Poslat sam da usavršim čudoređe, moral“. Otud su mnogi vaizi posvećivali najviše pažnje ahlaku muslimana i u tom su smislu usmjeravali i svoje vazove, zapostavljajući druge momente. Vaz prema svojoj namjeni može biti: podučavanje (ta'lim), odgajanje (te'dib) i popravljanje (tehzib).²⁾ Prilikom održavanja vazova, osobito ako je to ciklus, trebalo bi se pridržavati redoslijeda. Mnogi vaizi su se toga i pridržavali, naročito uz ramazan, ako su vazili svaki dan. Spominjem primjer Hadži Mehmed-ef. Handžića, koji je jednog ramazana, vazeći svaki dan u Gazi Husrevbegovoj džamiji, govorio deset dana iz područja ta'lima, drugih deset dana iz područja te'diba i zadnjih deset dana iz područja ta'lima, drugih deset dana iz područja te'diba i zadnjih deset dana iz područja tehziba. Svaki vaz u pravom smislu te riječi temelji se na Kur'anu i Hadisu, pa tek onda na drugom izvoru. Da bi olakšali rad vaizima, mnogi islamski učenjaci sastavili su priručnike (mev'ize) kao priručnike vaizima. Iz tog područja postoji cijela literatura.

1) Kur'an, Al-Imran, 104.

2) Šaban Hodžić, Nekoliko napomena o vazuu i vaizima. - Glasnik IVZ. Godina VI/1938, br. 4, str. 163-178.

I među vaizima je bilo razlike. Neki su bili određeni da u pojedinim džamijama u određeno vrijeme drže vazove za odrasle (dersi-am), drugi su bili stalni vaizi pojedinih džamija. Postoje i tzv. „putujući vaizi“ (sejjar vaizi). Neki su vazili samo u određenim, naročitim, prilikama, bajramima, mubarek noćima, mevludima itd.

Primanje islama i njegovo širenje u Bosni i Hercegovini pratilo je pozivanje određenih vjerskih i vjersko-prosvjetnih objekata: džamija, mesdžida, mekteba, medresa, tekija. To je opet zahtijevalo i određene službenike: imame, hatibe, muallime, muderise, šejhove. Oni su u prvo vrijeme bili i vaizi. Poučavali su muslimane osnovama vjere i dužnostima, koje musliman mora u životu prakticirati. Njihov život i rad, osobito njihov privatni život, mnogo su doprinijeli pravilnom shvaćanju islamskih propisa i islamskog čudoređa. Derviši i pročelnici pojedinih tekija (šejhovi) odigrali su naročitu ulogu u prvim danima islama u Bosni i Hercegovini.

Kad se islam ustalio u našim krajevima i kad je vjerski život, da tako kažemo, ušao u normalne tokove, kad su i domaći sinovi počeli preuzimati pojedine funkcije u vjerskoj hijerarhiji, a vakufi osiguravali materijalna dobra za svrhe za koje su i uspostavljeni, dužnost vaiza se počela odvajati od ostalih vjerskih službi i često postajala samostalna. Već u sedamnaestom stoljeću imamo vaize pojedinih džamija i vaize dersi-ame. Katastrofa, koja je zadesila Sarajevo provalom Eugena Savojskog 1697. godine, zavila je Sarajevo u crno. Najveći dio grada je popaljen. Većina vjerskih objekata je izgorjela, a službenici, imami, hatibi, mualimi, muderisi, vaizi, ostali su bez sredstava za život. U molbama upućenim u Istanbul za pomoć nastradalom gradu, spominju se, između ostalog, i deset vaiza u raznim sarajevskim džamijama, kao i dvanaest vaiza, dersi-ama, koji su također imali svoje određene džamije, u kojima su održavali predavanja - vazove.³⁾

Šezdeset-sedamdeset godina kasnije postoje opet zabilješke o pojedinim vaizima u Sarajevu. Sarajevski kroničar Mula Mustafa Bašeskija u godini 1194. po hidžri (1780) spominje nekoliko alima, koji su između ostalog držali i vazove. Bašeskija je bio često vrlo škrt u pohvalama, ali Ahmed-ef. Česriju, Ahmed-ef. Dupčanina, Mehmed Razi-ef. Velihodžića, Muhamed-ef. Čajničanina, Sejjid Muhamed-ef. Svraku ističe kao veoma sposobne i učene ljude.⁴⁾

Tokom ovog vremena bilo je u Bosni i Hercegovini i sejjar-vaiza, koji su išli od mjesta do mjesta i držali vazove. Posljednji od njih nama poznati

3) Alija Bejtić, Pjesnik Sabit Alaudin Užičanin kao sarajevski kadija i bosanski mulla - Anali Gazi-Husrevbegove biblioteke. Knjiga II-III, 1974., str. 17.

4) Mula Mustafa Ševki Bašeskija, Ljetopis (1746-1804).

Prevod Mehmed Mujzinović, Sarajevo 1968, str. 245-247.

bio je Hadži hafiz Fehim-ef. Gušić iz Banje Luke, koji je umro 14. novembra 1967. godine u 89. godini života.⁵⁾ Posljednji u Sarajevu dersi-am je bio Hadži Mehmed-ef. Potogija, veliki takva-sahibija i jedan od prvih, koji je u Sarajevu počeo prevoditi hutbe na srpskohrvatski jezik (1934. god.)⁶⁾ Ulema-medžlis u Sarajevu je i u novije vrijeme u nekoliko navrata određivao pojedinice alime da običu određeni kraj u Bosni i Hercegovini i održe vazove. Tako je 1933. godine odredio Hadži Mehmed-ef. Handžića da obiđe fočanski kraj i drži vazove. Handžić je održao osamnaest vazova na osamnaest mjesta. Do godine, 1934. godine Ulema-medžlis je opet odredio Handžića da obiđe Bosansku krajinu i tamo drži vazove. Handžić je i u Krajini održao dvadeset i tri vaza.⁷⁾ Godine 1935. Kasim-ef. Dobraču je Ulema-medžlis poslao u Nevesinje i njegovu okolinu, gdje je i on držao vazove. Godine 1943 je Ulema-medžlis postavio Hasan-ef. Redžepagića, svršenika Više islamske šerijatsko-teološke škole za stalnog vaiza za Cazin i njegovu okolinu. On je za godinu i po obišao cijeli cazinski kraj i u svakom mjestu održao po jedan ili dva vaza. Poginuo je prilikom zračnog napada na Cazin 5. juna 1944. godine.⁸⁾

Bilo je vaiza, koji su samoinicijativno u određenom vremenskom periodu držali vazove. Navodimo nekoliko primjera. Hadži hafiz Šakir-ef. Pandža, muderis i član Ulema-medžlisa, održavao je u Sarajevu ženama vazove, kad bi nastali „Učajluci“ (redžeb, šaban i ramazan). To je radio nekoliko godina.⁹⁾ Hasan Fehmi-ef. Nametak, tajnik muftije u Mostaru, je preko zime u džamiji Jahja Esfel (poznata kao Nametkov mesdžid) svaku večer držao vaz.¹⁰⁾ I Hadži Kasim ef. Dobrača je nekoliko godina uoči petka, iza jacije držao vaz u Hubjaraginoj džamiji (Medresetu) u Sarajevu. Bilo je više vakifa u Sarajevu, koji su odredili da se iz prihoda njihova vakufa (obično evladijet vakufa) u određenoj džamiji drži vaz u određeni dan tokom cijele godine („izgod u god“, kako se to zvalo). Posljednji takav vaiz u Sarajevu je bio Abdulah-ef Fočak, imam i muallim. On je održavao vaz u Abdul-Halife džamiji na Budakovićima. To je bio vaz iz evladijet vakufa Hadži Ašide ha-

5) Mehmed Zahirović, Smrt posljednjeg kurraa u Bosanskoj krajini (Hadži-hafiz Fehim-ef. Gušić). Glasnik VIS-a. XXXII/1969, br. 5-6, str. 281-282.

6) Fejzulah Hadžibajrić, Merhum hadži Mehmed-ef. Potogija. - Glasnik VIS-a IV (XVI)/1953, br. 1-4, str. 104-105.

7) Mehmed Handžić, Dvadeset i tri vaza po našoj Krajini. - Glasnik IVZ. II/1934. br. 10, str. 523-528.

8) Mahmud Traljić, Merhum Hasan-ef. Redžepagić. - El-Hidaje. VIII/1944-45, br. 4-5, str. 164-165.

9) Merhum Hadži hafiz Šakir-ef. Pandža. - Sarajevski list. XLI/1918, br. 19. (26.I), str. 3.

10) Smail Serdarević, Merhum Hasan-ef. Nametak. - Glasnik VIS-a. IV (XVI), 1953. br. 12, str. 401.

nume Imaretlić. Vaz se prestao održavati kad su vakufi nacionalizirani i ugasili se i prihodi toga vakufa.¹¹⁾

Rečeno je da je za održavanje vazova napisano u islamskom svijetu mnoštvo priručnika, koji su vaizi koristili pri sastavljanju ili održavanju vazova. I u Bosni i Hercegovini je nastalo nekoliko takvih priručnika. Zijaud-din Ahmed iz Mostara napisao je zbirku pod naslovom Enisul-vaizin (Drug propovjednika). Šejh Jujina zbirka nosi naziv Nefaisul-medžalis, a zbirka vazova Mustafe, sina Ahmedova, također iz Mostara, zove se Enisul-arifin.¹²⁾ Broj zbirki vazova u rukopisu sačuvanih i pronađenih do danas, prepisanih često od domaćih ljudi, ukazuje da su zbirke vazova bile u Bosni i Hercegovini u velikoj upotrebi. Okupacijom Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske Monarhije 1878. godine i promjenom vlasti u njoj, nastale su druge prilike i potrebe stanovništva. I u vjerskom pogledu nastale su nove prilike i potrebe, pa i u pogledu održavanja vazova. Još je 1904. godine Edhem Mulabdić u članku Nešto o našem vazuu¹³⁾ zagovarao savremeniji način održavanja vazova prilagođenih novonastalim prilikama. On je bio inspiriran vazovima, koje je tih godina održavao uz ramazan u Begovoj džamiji Hadži Mehmed Džemaludin Čaušević. I kasnije su se pojavljivali napisi u kojima se govorilo o vazovima i njihovu prilagođavanju prilikama i potrebama muslimana Bosne i Hercegovine. Šerijatski sudac Hazim-ef. Muftić napisao je u Novom beharu članak Vaz o vazuu¹⁴⁾ u kojem je iznio svoje viđenje kakvi treba da budu vaizi i vazovi. Zagovarao je, između ostalog, i otvaranje posebne škole za obrazovanje budućih vaiza (Medresetul-vaizin). Nekoliko godina kasnije i Salih-ef. Sivčević, muderis iz Tuzle, objavio je članak Riječ dvije o potrebi vazova¹⁵⁾ u kojem se zalagao više za vazove „živom riječi“, nego pisanom, jer je rezultat vazova „živom riječi“ mnogo bolji i uspješniji od pisanih. Nekako u isto vrijeme objavio je i Šefket-ef. Šabić članak Vazovi (njihova važnost i potreba).¹⁶⁾ Za razliku od Sivčevića Šabić je više za pisane vazove, jer njih veći broj muslimana ima prilike da pročita. Kad je Ha-dži Mehmed Džemaludin-ef. Čaušević pokrenuo list Tarik 1908. godine, počeo je u njemu objavljivati prevode vazova Ismail Hakije Manastirlije, koji su izlazili u istanbulskom listu Sirati mustekim. U prvom i drugom godištu Tarika, koliko je godina list i izlazio, Čaušević je preveo i objavio nekoliko va-

11) Mehmed Mujezinović, Merhum Abdulah-ef. Fočak (1882-1964) - Glasnik VIS-a. XXVII/1964, br. 3-4, str. 192-194.

12) Mehmed Handžić, Književni rad bosanskohercegovačkih muslimana. Sarajevo, 1934, str. 105.

13) Behar. IV/1903-1904, br. 13 i 14.

14) Novi Behar. III/1929-1930, br. 1, str. 2-4.

15) El-Hidaje, II/1937-1938, br. 6, str. 82.

16) El-Hidaje, II/1937-1938, br. 6, str. 82-84.

zova ovog istaknutog istanbulskog muderisa i alima. Kasnije je Čaušević ove vazove i posebno objavio u knjizi pod naslovom Vazovi i nasihati - Prvi svezak. Knjiga ima 63 stranice, a štampana je arebicom. Uz vazove u knjizi su i članci o hidžretu, Mevludu, mubareć noćima, bajramima i kurbanu. Svi ovi članci su prije toga objavljeni u Turskoj. Prije ovih vazova jedino je još u kalendaru Mekteb za hidžretsku godinu 1326. (1907-1908) objavljen prijevod vaza Mehmed Razije Velihodžića o islamskom ćudoređu (ahlaku). Taj prijevod Velihodžićeva vaza može se smatrati prvim vazom štampanim kod nas. I kalendar Mekteb je štampan arebicom.

Musa Ćazim Ćatić je preveo jedan vaz turskog teologa i pjesnika Mehmeda Akifa i objavio ga u Biseru, godine II/1913-14., br. 1-3 pod naslovom Jedan vaz. Ovaj vaz je kasnije štampan i kao posebna knjiga u Muslimanskoj biblioteci, što ju je izdavao Muhamed Bekir Kalajdžić u Mostaru (Izvanredno izdanje, broj 9). U vazu je obrađen kur'anski ajet *Ve en lejse lil insani illa ma sea*. U trećoj godini lista Biser (1918. god.) bila je otvorena rubrika Mevaizi dinijje, u kojoj su Sakib-ef. Korkut i Muhamed Seid-ef. Serdarević objavili nekoliko vazova (brojevi 3-24). U Glasniku Vrhovnog starješinstva Islamske vjerske zajednice, koji je pokrenut 1933. godine, od broja šest počeo je Hadži Mehmed-ef. Handžić objavljevati svoje vazove. U Glasniku ih je objavio dvanaest. Kad je počeo izlaziti list El-Hidaje 1936. godine, Handžić je i u njemu objavljivao svoje vazove. Neke je objavio i u listu Gajret, kao i u još nekim listovima i edicijama. Izbor iz svojih objavljenih vazova Handžić je priredio, a El-Hidaje izdala zbirku pod naslovom Vazovi. Knjiga sadrži Predgovor, Uvod o vazu uopće i trideset i četiri vaza.

U Glasniku, El-Hidaji i nekim drugim listovima objavili su po koji svoj vaz i Kasim-ef. Dobrača, Šaban Hodžić, Ćamil Avdić, Mustafa Busuladžić, Ibrahim Hodžić i dr. Ibrahim Hodžić je kasnije sastavio zbirku vazova, a Odbor Islamske zajednice u Visokom izdao 1971. godine pod naslovom O intelektualnom i primitivnom shvatanju vjere i vjerskih propisa (Zbirka odabranih vazova). Knjiga se sastoji od Predgovora, koji je napisao tadašnji vjersko-prosvjetni referent Odbora IZ u Visokom Ismet Spahić i dvadeset i jednog vaza. Hifzi-ef. Suljić je preveo i izdao Vaz, koji je, povodom otvaranja nove džamije u Gračanici kod Živinica održao Tahir ez-Zâvî, muftija Arapske Republike Libije (Zvornik, 1973). Spomenimo na kraju da je i Sulejman Mašović 1942. godine izradio zbirku vazova i šapirografom umnožio, a za potrebe imama i hatiba kod nas.

Spomenimo još nekoliko naših istaknutih vaiza s kraja XIX i prve polovine XX stoljeća:

1. Hadži Hasan-ef. Spaho.¹⁷⁾
2. Hafiz Sulejman-ef. Šarac.¹⁸⁾
3. Hadži hafiz Šakir-ef. Pandža.¹⁹⁾
4. Hadži Mehmed Džemaludin-ef. Čaušević.²⁰⁾
5. Hafiz Ahmed-ef. Muftić.²¹⁾
6. Salih-ef. Sivčević.²²⁾
7. Hadži Abdul-Gani-ef. Ibrahimbegović.
8. Hadži hafiz Mustafa-ef. Nurkić.²³⁾
9. Hafiz Idris-ef. Skopljak.²⁴⁾
10. Hafiz Omer-ef. Džabić.²⁵⁾
11. Hadži Mehmed-ef. Handžić.²⁶⁾
12. Hadži Kasim-ef. Dobrača.²⁷⁾

Svaki od ovih spomenutih kao i mnogi drugi, koji nisu spomenuti, zaslužuju da se o njima piše, i ukaže na njihov doprinos unapređenju vjerskog i kulturnog života Muslimana Bosne i Hercegovine.

17) Muhamed Emin Dizdar, Hadži Hasan-ef. Spaho. - Narodna uzdanica, kalendar za 1940., str. 243-246.

18) Hamdija Kreševljaković, Hafiz Sulejman ef. Šarac. - Narodna uzdanica, kalendar za 1937, str. 173-174.

19) Kao bilješka. 9.

20) Kao bilj. 13. Povodom smrti H. M. Dž. Čauševića Redakcija Novog behara je posvetila njemu cijeli broj 21 iz godine 1938.

21) Vidjeti: Iz vjerskog i vjersko-prosvjetnog života muslimana u Gradačcu. Povodom 30 godina smrti hafiz Ahmed-ef. Muftića. Gradačac, 1974.

22) Mahmud Traljić, Merhum Salih-ef. Sivčević. - El-Hidaje. VI/1942-1943, br. 10-11, str. 304-306.

23) Mehmed Zahirović, Smrt posljednjeg muftije u Bosni hadži-hafiz Mustafa-ef. Nurkića. - Glasnik VIS-a. XXIX/1966. br. 7-8, str. 364-367.

24) Derviš Bibić-Đodić, Sjećanje na rahmetli hafiz Idris-ef. Skopljaka. - Glasnik VIS-a. VIII (XX) 1957, br. 7-9, str. 378-379.

25) Hifzija Hasandedić, Merhum hafiz Omer-ef. Džabić (muftija u penziji). - Glasnik VIS-a. XXVIII/1965, br. 5-6, str. 213-214.

26) Ibrahim Trebinjac, Naš najbolji vaiz. - El-Hidaje. VIII/1944-1945, br. 2-3, str. 58-61. Povodom smrti H. M. Handžića, njemu je bio posvećen cijeli dvobroj El-Hidaje (broj 2-3) iz osme godine njena izlaženja.

27) Mahmud Traljić, Prof. Kasim-ef. Dobrača. - Anali Gazi Husrevbegove biblioteke. Knjiga VII-VIII, 1982, str. 281-285.

SERMONS (VAZ) AND PREACHERS (VAIZ) IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Sermon (vaz), as a form of Islamic religious education and moral improvement, has been present since the time of Muhammed a.s. till the present day, in all Islamic communities in the countries in which Muslims live. Many benefactors and vakifs determined in their endowments that the sermons were to be held on a certain day or either during the whole year. The most competent alims were, as a rule, appointed for preachers.

The sermons (vaz) were first held in Bosnia and Herzegovina, immediately after the acceptance of Islam by the population. That form of religious education permanetly lasts to the present day. In certain mosques permanent preachers are appointed, and they give their sermon (vaz) at least once a week. There were also the so called „sejjar-vaiz“ who went from town to town and gave sermons (vaz). There were also the so called „lay preachers“ (dersi-am). Some of the preachers prepared collections of sermons (vaz) which served to other preachers as textbooks. Some of these collections were even published.

